

Examen VWO

2019

tijdvak 2
maandag 17 juni
13.30 - 16.30 uur

Nederlands

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 38 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 68 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Beantwoord de vragen in goedlopend Nederlands.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Tekst 1 De evolutie leert ons geen moraal

De tekst 'De evolutie leert ons geen moraal' kan door middel van onderstaande kopjes in vijf delen worden onderverdeeld:

deel 1: Inleiding

deel 2: Wijdverbreide aannames en hun ontcrachting

deel 3: Hernieuwde theorievorming

deel 4: Pseudowetenschap

deel 5: Slot

- 1p 1 Bij welke alinea begint deel 4, 'Pseudowetenschap'?
- 1p 2 Welke overeenkomst is er in alinea 3 en 4 te vinden tussen opvattingen uit de evolutionaire psychologie en de gedragsbiologie?
Beide wetenschappen
- A benadrukken dat menselijk gedrag verklaard kan worden uit omstandigheden in het verleden.
  - B gaan uit van dominantie bij de man en intuïtieve aandrang tot binding bij de vrouw.
  - C interpreteren menselijk gedrag als het resultaat van langzame biologische evolutie.
  - D verklaren menselijk gedrag door te verwijzen naar parallellen met dierlijk gedrag.

Frans de Waal huldigt volgens de tekst het standpunt dat moreel besef te ontlennen valt aan de natuur.

- 3p 3 Vat de argumentatie van Frans de Waal samen waarmee hij volgens de tekst dit standpunt ondersteunt.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 50 woorden.

- 3p **4** Vat het tekstgedeelte van alinea 10 tot en met 12 samen. Neem daartoe onderstaand schema over en vul het in.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 50 woorden.

standpunt	Volgens De Waal is het gedrag van apen een voorbeeld voor de mens.
weerlegging	
conclusie	
aanbeveling	

In alinea 8 tot en met 11 worden drijfveren voor het gedrag van apen aan de orde gesteld.

- 2p **5** Wat is blijkens de tekst de visie van De Waal op deze drijfveren en wat is blijkens de tekst de visie van de auteurs op deze drijfveren? Gebruik geen voorbeelden.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 25 woorden.

- 1p **6** Volgens wie verloopt de evolutie alleen geleidelijk?
volgens
A Chomsky
B Dawkins
C De Waal
D Gould

tekstfragment 1

(1) “Op dit moment vindt een kentering plaats. Er is een herwaardering van het verband tussen mens en dier, mede onder invloed van de neurowetenschappen. Die kijken naar de hersenen van een mens en naar de hersenen van een aap en zien dat er geen enkel onderdeel in de mensenhersenen zit dat niet ook in de apenhersenen zit.

(2) Ze hebben onlangs de neuronen geteld in de hersenen van mensen en van apen en het menselijk brein is niet onderscheidbaar van een groot apenbrein. Moderne neurowetenschappers doen experimenten bij ratten op het gebied van angst, liefde, affectie en agressie en trekken dan conclusies over hoe processen van angst en liefde werken bij de mens. Ze trekken de hele dag door lijnen tussen dierlijke hersendelen en menselijke hersendelen en hebben geen enkele moeite met het idee dat misschien bepaalde emoties bij dieren voorkomen.”

*naar: ‘Mens-zijn, wat is dat?’ / interview met primatoloog Frans de Waal door Robert Dulmers
uit: De Groene Amsterdammer, 3 november 2010*

In het tekstgedeelte dat bestaat uit alinea 11 en 12 van tekst 1 wordt een visie verwoord op wat de natuur ons leren kan. Die visie is tegengesteld aan de visie die blijkt uit tekstfragment 1.

2p 7 Geef voor elk van die visies weer welk argument wordt gehanteerd om die te staven.

In alinea 2 van tekstfragment 1 maakt de geïnterviewde gebruik van een specifiek argumentatieschema.

2p 8 Geef aan welk schema dit betreft en beredeneer waarom je de argumentatie al dan niet overtuigend vindt.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.

Blijkens tekstfragment 1 maken neurowetenschappers gebruik van een specifiek argumentatieschema.

2p 9 Geef aan welk schema dit betreft en beredeneer waarom je de argumentatie al dan niet overtuigend vindt.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 50 woorden.

tekstfragment 2

(1) Levinson hoopt dat het uiteindelijk ook mogelijk wordt de geschiedenis van 'taal' te berekenen. Bijvoorbeeld van de talen die buiten Afrika gesproken worden. Levinson: "De standaardhypothese is dat het ontstaan van taal samenvalt met het ontstaan van de 'anatomisch moderne mens'. Die zou zich 60.000 jaar geleden vanuit Afrika over de andere continenten verspreid hebben. Maar ik betwijfel of de enorme diversiteit van talen die je nu buiten Afrika vindt, in 60.000 jaar ontstaan kan zijn."

(2) "Ik kan me ook voorstellen dat andere mensachtigen ook al zoiets hadden als taal. En dat hun taalsystemen van invloed zijn geweest op hoe taal zich in de loop der millenia ontwikkeld heeft. Dus dat contacten tussen de anatomisch moderne mens en andere mensachtigen, zoals neandertalers en denivosa-mensen, ook talige gevolgen hebben gehad."

(3) "Kortom, dat *folks we now might think were not quite us*¹⁾ ook een bijdrage hebben geleverd aan de ontwikkeling van taal."

*naar: Berthold van Maris, 'Hoe oud is de oertaal van alle mensen?
uit: NRC, 16-17 maart 2018*

noot 1 mensen van wie we nu zouden kunnen denken dat ze niet hetzelfde waren als wij

Zowel in alinea's 13 en 14 van de hoofdtekst als in tekstfragment 2 komen visies op de ouderdom van taal en het ontstaan van taal aan de orde.

- 2p 10 Vat de verschillen in zienswijze op het ontstaan en de ouderdom van taal van Chomsky en Levinson samen. Maak voor je antwoord gebruik van onderstaand schema.

	Chomsky	Levinson
bij wie ontstaan?		
wanneer ontstaan?		

Een kritisch lezer zou van mening kunnen zijn dat in alinea 17 het publiek wordt bespeeld, doordat daar met enige geringschatting geschreven wordt over evolutionaire psychologie.

- 2p 11 Citeer twee woorden of woordgroepen uit alinea 17 waaruit deze geringschatting blijkt.

In regels 261-263 wordt voorgesteld dat we 'beter' kunnen nagaan waar mensen hun bijzondere vermogens aan danken.

- 1p 12 Welke eerder in de tekst genoemde opvatting zou met dit voorstel moeten worden bijgesteld?
de opvatting dat
- A het taalvermogen een uniek-menselijke eigenschap is
  - B mens en dier fundamenteel van elkaar verschillen
  - C moraal uit de evolutie kan worden gerechtvaardigd
  - D rolpatronen maar moeilijk veranderd kunnen worden
- 2p 13 Welke van onderstaande formuleringen geeft het beste de hoofdgedachte van de tekst 'De evolutie leert ons geen moraal' weer?
- A Achterhaalde morele opvattingen gekoppeld aan ongefundeerde speculaties over het verloop van de evolutie leiden tot bevestiging van stereotypen.
  - B Een evolutionaire verklaring van het ontstaan van morele vermogens dwingt ons om bepaalde maatschappelijke opvattingen te omarmen.
  - C Wij moeten onze creatieve geest benutten om de maatschappij in te richten naar ons goeddunken, zonder rekening te houden met evolutionaire chronologie.
  - D Wij zijn aangewezen op ons kritisch vermogen om zelf te bedenken wat een goede maatschappij is, aangezien de natuur ons hierbij geen steun biedt.
- 2p 14 Welke twee van onderstaande uitspraken zijn in overeenstemming met de strekking van tekst 1?
- 1 Alleen door hoe-vragen te stellen, kunnen we ons een beeld vormen van een beschaafde samenleving.
  - 2 De evolutie van onze genen is veel bepalender voor ons gedrag dan de culturele tijdgeest.
  - 3 De ideeën van Chomsky over menselijke taal vertonen overeenkomsten met de inzichten van de evolutionair psychologen.
  - 4 Een aantal evolutionair-psychologische verklaringen zorgen voor bevestiging van vooroordelen.
  - 5 Hume had in zijn tijd al in de gaten dat wanneer iets het geval is, dit niet betekent dat het noodzakelijkerwijs het geval is.
  - 6 Verschillen tussen mannen en vrouwen zijn overtuigend te verklaren vanuit de evolutionaire psychologie.

- 1p 15 Tekst 1 is hoofdzakelijk een betoog, want in de tekst
- A worden de opbrengsten van verschillende vormen van onderzoek tegen elkaar afgezet.
  - B worden diverse argumenten tegen de morele inrichting van onze maatschappij gegeven.
  - C worden redenen gegeven voor een andere kijk op de herkomst van menselijke moraliteit.
  - D wordt een duidelijke voorkeur uitgesproken voor een specifieke visie op de evolutieleer.

- 3p 16 Welke drie van onderstaande uitspraken zouden in een beknopte samenvatting van tekst 1 moeten worden opgenomen, gelet op de strekking van de tekst?

Noteer de drie cijfers die voor betreffende uitspraken staan.

- 1 De manier waarop wij in deze tijd denken, is goeddeels bepaald door de *struggle for life* van onze verre voorouders.
- 2 Het is te gemakkelijk om de natuur te gebruiken als bron van inspiratie voor de manier waarop mensen moeten samenleven.
- 3 Steeds meer mensen zijn oprecht geïnteresseerd in de evolutionaire oorsprong van de menselijke natuur.
- 4 Vaak wordt menselijk gedrag abusievelijk toegeschreven aan biologische grondslagen.
- 5 Volgens Chomsky is taal een eenvoudig systeem dat ons grenzeloze gebruiksmogelijkheden biedt.
- 6 We moeten ervoor waken dat pseudowetenschappelijke inzichten onze visie bepalen op de inrichting van de ideale samenleving.

Hieronder volgen vijf uitspraken. Twee ervan zijn feitelijk en drie ervan zijn waardierend.

- 1 "Hetzelfde geldt voor het idee dat onze zelfzuchtige genen maken dat we meer investeren in bloedverwanten dan in anderen." (regels 62-65)
- 2 "Deze explosie van creativiteit heeft waarschijnlijk iets te maken met de ontwikkeling van taal." (regels 190-192)
- 3 "Nu kun je het lezen van zulke boeken zien als een onschuldig en ook wel vermakelijk tijdverdrijf, maar wij vinden de inhoud ervan zorgelijk." (regels 224-227)
- 4 "Het wordt griezelig als zulke pseudowetenschappelijke inzichten onze moraal gaan verklaren en zo een bepaalde visie op het samenleven rechtvaardigen." (regels 239-243)
- 5 "We kunnen beter nagaan waar wij onze bijzondere vermogens aan danken." (regels 261-263)

- 3p 17 Neem de cijfers 1 tot en met 5 over en noteer achter elk cijfer een F voor feitelijk of een W voor waardierend.

Tekst 2 Nee, meneer de politicus, mijn statistieken zijn niet links

---

- In alinea 1 en 2 van tekst 2 wordt een verandering bij politici beschreven.
- 1p 18 Waarover waren politici het volgens tekst 2 tot voor kort eens?
Ze waren het eens over het belang van
- A feiten die het eigen gelijk ondersteunen.
  - B gemeenschappelijke overtuigingen.
  - C wederzijds respect voor elkaar.
  - D wetenschappelijk bewezen feiten.

“Slim gekozen etiketten ondermijnen de geloofwaardigheid van deskundigen. Dan heet een arbeidsmarktdeskundige ineens een ‘linkse econoom’, wordt een integratiedeskundige weggezet als ‘rechtse socioloog’ of zitten klimaatwetenschappers in een ‘ivoren toren’.”
(regels 32-39)

- 1p 19 Van welke overtreding van een discussieregel is er sprake in bovenstaand citaat?
van
- A een cirkelredenering
  - B het bespelen van het publiek
  - C het ontduiken van bewijslast
  - D het vertekenen van een standpunt

In tekst 2 komen activiteiten aan de orde die kenmerkend zouden zijn voor politici: debatteren over zaken die geen deel uitmaken van de objectieve werkelijkheid, een eigen beeld van de werkelijkheid bouwen en wetenschappers als onbetrouwbaar wegzetten.

- 2p 20 Welke twee gevolgen heeft dit aan politici toegeschreven gedrag volgens alinea 3 van tekst 2? Geef geen voorbeelden.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In alinea 5 tot en met 7 van tekst 2 worden er adviezen gegeven aan wetenschappers om de toegeworpen handschoen op te nemen.

- 3p 21 Noem uit elk van deze alinea's een advies. Geef geen voorbeelden.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord in totaal niet meer dan 60 woorden.

“Maar de onderkenning van de beperkingen van de wetenschappelijke methode mag ons er niet van weerhouden vast te stellen dat die methode de beste wijze is om tot een bepaald soort kennis te komen.”

(regels 142-148)

- 1p 22 Wat houdt deze zin in?
Deze zin houdt in dat politici wetenschappelijke bevindingen moeten beschouwen als
- A een alternatief voor maatschappelijk debat.
  - B een onmisbare aanvulling bij de evaluatie van bestaand beleid.
  - C een subjectieve, maar waardevolle aanvulling op hun eigen mening .
  - D uitgangspunt bij het voeren van het politieke debat.
- 1p 23 Hoe kan tekst 2 het best omschreven worden?
De tekst kan het best worden omschreven als
- A een beschouwing over de betekenis en de beperkingen van de wetenschap.
  - B een betoog om aan te tonen dat de wetenschap leidend moet zijn in politieke beslissingen.
  - C een pleidooi om de wetenschap weer de plek te geven die haar toebehoort.
  - D een uiteenzetting over de betekenis van wetenschap in de westerse maatschappij.

Tekst 3 Kunnen we normaler doen over eten?

- 2p 24 Welke drie aspecten van de voedselindustrie veroorzaken volgens tekst 3 wantrouwen onder de Nederlandse bevolking?
Gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.
- 2p 25 “Er is nog een argument tegen al die hulp” (regels 88-89)
Vat samen welke twee argumenten de tekst geeft tegen de bedoelde hulp.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.
- 1p 26 In alinea 8 van tekst 3 is er sprake van dat boeren een andere behandeling krijgen dan een fabrikant van chipmachines.
Welke conclusie kan naar aanleiding van deze andere behandeling worden getrokken, gelet op de strekking van de tekst?
Boeren zijn ondernemers die
- A gedrag vertonen dat op dat van consumenten lijkt.
  - B meer klagen dan andere ondernemers.
  - C niet opgewassen zijn tegen hun bestaan.
  - D ten onrechte een uitzonderingspositie bekleden.

- 2p 27 In alinea 7 en 8 van tekst 3 wordt gebruikgemaakt van argumentatie op basis van vergelijking.
Noem daarvan twee voorbeelden.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

Uit het taalgebruik van tekst 3 spreekt regelmatig een spottende houding tegenover het gedrag van overheid, consumenten en boeren.

- 3p 28 Citeer uit het tekstgedeelte van de alinea's 3 tot en met 5 vijf woorden of woordgroepen waarin die spottende houding tot uiting komt.
- 2p 29 Geef de hoofdgedachte van tekst 3 weer in één zin.
Gebruik voor je antwoord niet meer dan 15 woorden.

Tekst 4 Darwin zou het nu ook samen doen

Het middendeel van tekst 4 loopt van alinea 2 tot en met alinea 5.

- 1p 30 Van wat voor soort tekststructuur is gebruikgemaakt in dit middendeel? van de tekststructuur op basis van
- A middel en doel
  - B probleem en oplossingen
  - C voor- en nadelen
  - D vraag en antwoord

In tekst 4 wordt benoemd welke positieve effecten voor onderzoekers voortvloeien uit het programma *Horizon 2020*.

- 2p 31 Noem twee belangrijke positieve effecten die dit programma voor onderzoekers biedt volgens alinea 2 en 3 van tekst 4.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

“Ik heb ooit in het wetenschappelijke bestuur gezeten van een Spaanse onderzoeksorganisatie en zal niet de verbazing van mijn medebestuurders vergeten toen ik vertelde dat je in Nederland geen lid van een partij hoefde te zijn om het te schoppen tot instituutdirecteur.” (regels 64-71)

- 1p 32 Wat zegt deze uitspraak over de toenmalige situatie in Spanje? In tegenstelling tot de toenmalige situatie in Nederland
- A had de Spaanse overheid op dat moment volledige financiële zeggenschap over Spaanse onderzoeksinstituten.
  - B had de Spaanse politiek op dat moment directe invloed op wetenschappelijke ontdekkingen.
  - C waren politiek en wetenschap in Spanje op dat moment op een ongewenste manier met elkaar verstrengeld.
  - D waren wetenschappers in Spanje op dat moment voortdurend nauw betrokken bij politieke beslissingen.

“Er zijn wel punten van zorg, zoals de Europese bureaucratie”
(regels 72-73)

- 2p 33 Naast de bureaucratie komen er nog andere punten van zorg aan de orde in de tekst. Noem twee van deze andere punten van zorg. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In alinea 5 van tekst 4 wordt gesproken over speciale stimuleringsprogramma's voor minderbedeelde landen.

- 1p 34 Wat is het beoogde effect van deze stimuleringsprogramma's, gelet op de strekking van alinea 5? Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

“We moeten het hebben van onze collectieve intelligentie en intellectuele uitwisseling.” (regels 110-113)

- 2p 35 Geef aan aan welke van deze twee condities voor goed onderzoek het werk van Darwin al voldeed en geef aan waaruit je dat afleidt. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

- 2p 36 Welke van de onderstaande zinnen uit alinea 6 geeft het best de hoofdgedachte van de tekst weer?

- A Onderzoek is geen kwestie meer van vermogende individuen, zoals in Darwins tijd, en ook geen nationale activiteit, maar een spinnenweb van instellingen en onderzoeksgroepen. (regels 103-108)
- B Zonder Europa geen goed onderzoek, zonder onderzoek geen sterk Europa. (regels 108-110)
- C We moeten het hebben van onze collectieve intelligentie en intellectuele uitwisseling. (regels 110-113)

- 1p 37 Hoe kan de toon van de tekst het best gekarakteriseerd worden?

- A betrokken en kritisch
- B bezorgd en tegendraads
- C empathisch en professioneel
- D neutraal en afstandelijk

Let op: de laatste vraag van dit examen staat op de volgende pagina.

Hieronder staan acht zinnen in alfabetische volgorde; de zinnen zijn al dan niet woordelijk ontleend aan tekst 4.

- 2p 38 Welke drie van onderstaande zinnen moet je beslist opnemen in een samenvatting van tekst 4?
- 1 Darwins correspondentie laat zien dat er ook in zijn tijd al uitwisseling van wetenschappelijke ideeën plaatsvond.
  - 2 De Europese onderzoeksubsidie leidt tot bureaucratie, maar dat weegt niet op tegen de voordelen ervan.
  - 3 Een succesvolle wetenschappelijke samenwerking is van groot belang voor de Europese integratie.
  - 4 Het Europese subsidieprogramma *Horizon 2020* heeft 80 miljard te verdelen over zeven jaar.
  - 5 Het Europese subsidieprogramma *Horizon 2020* stimuleert samenwerking en leidt tot een verbetering van onderzoeksmethoden.
  - 6 Het is goed dat de Europese Unie de samenwerking in onderzoek bevordert.
  - 7 Vanwege de Europese bureaucratie zijn wetenschappers veel tijd kwijt aan het opstellen van aanvragen.
  - 8 Voor je wetenschappelijke carrière hoef je in Nederland geen lid te zijn van een politieke partij.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.